

Filíocht Phobail Chonamara

Inné agus Inniu

Gearóid Denvir

(Bunaithe ar Léacht a tugadh ag Éigse an Spidéil 10 Bealtaine 1991)

Tosaíonn mo scéal le file Conamaraíoch de chuid na haoise seo caite, Colm de Bhailís, leis an saothar filíochta a d'fhág sé le hoidhreacht againn, agus lena cheantar dúchais, sraith oileán atá ag síneadh siar deich míle san Atlantach ó fhágfas duine tír mór ag Béal an Daingin, trí oileáin Eanach Mheáin, Leitir Móir, Gharumna agus Leitir Mealláin, nó go sroiche sí nó sé Ceann Gólam thiar. Is iomaí cuairteoir i saol seo na turasóireachta cultúrtha frithchultúrtha a leanas Ród sin na nOileán - The Road to the Isles mar atá ar chuid de na comharthaí oifigiúla bóthair! mar chuid dá sciúird trí Iarthar Órga na mBróisiúr Turasóireachta nach dtiocfadh sé ina chuimhne gur dúiche shoaitheanta ar leith i gConamara Ceantar na nOileán, fearacht leithéidí Chois Fharraige, Iorras Aithneach agus An Cheathrú Rua, dúiche a bhfuil a féiniúlacht dhílis féin maille lena hoidhreacht shainiúil chultúrtha agus stairiúil ag roinnt léi.

Tá sé aitheanta go coitianta sa seanchas go bhfuil Colm de Bhailís ar dhuine de phríomhfhilí Chonamara anuas go dtí ár linn féin agus is minic a chloisfeadh duine cur is cúiteamh faoi. Bíonn an file go minic, i dteannta an tsagairt, i measc lucht eolais agus treorach an phobail de réir an tseanchais tharla gur beirt iad a thugas faobhadh agus údarás do thuiscintí agus do léargais na ndaoine ar imeachtaí an tsaoil ina dtimpeall. Sin an fáth a samhlaítear an Bhailíseach a bheith i dtús cadhan-aíochta ar son na gnáthmhuintire le linn eachtraí a tharla sa Cheathrú Rua aimsir achrann na talún in amhrán a rinne Neansaí Learaí as an Sruthán, An Cheathrú Rua.

Bhí Colm a' Bhailís ann, b'é an fear ab fhearr é,

*A chaith an sáirsint ar chúl a chinn,
Bhí muintir Chamuis ann a' teacht ar máirseáil,
Ag iarraidh an Land League a chur 'un cinn.
Bhí Father Conway ann anoir ón bhFáirche,
Agus scata breá fear a' teacht ina dhiaidh,
Ach beidh dlí Chromail i nduine na sráide,
Agus Oileán Phádraic gan phighin cíos.*

Ní i gcónaí a éiríós le de Bhailís amhrán maith a chur de, agus go deimhin tá cuid den reacaireacht sa chnuasach *Amhráin Choilm de Bhailís* an-mhíchothrom. Lomathris ar phíosaí le filí eile atá i gcuid dá shaothar agus tá tuilleadh de ar easpa struchtúir de short ar bith. Sa chuid is fearr dá shaothar tá scéal nó eachtra so-thuigthe amháin á ríomh agus á spíonadh ar bhealach tomhaiste ealaíonta agus tá chuile rann ina aonad ann féin ag cur le héifeacht an amhráin uilig ar bhealach leanúnach go ndéantar den iomlán ráiteas comhdhlúite cruthaitheach a bheireas ar shamhlaíocht an phobail ar leibhéal an-bhunúsach an fho-chomhfheasa. Sin an cineál amhráin a mhaireas beo ar bhéal an phobail ó ghlúin go glúin, go fiú agus seorthaí eolais faoi bheatha an fhile, gan trácht ar eolas cúla an amhráin, a bheith imithe ar throigh gan tuairisc - leithéidí "*Cúirt an tSrutháin Bhuí*" agus "*Amhrán an Tae*", mar shampla.

Ní féidir a mhaíomh gur file mór é Colm de Bhailís, ná a chomhfhilí pobail, daoine mar Mhicil Diarmada Ó Clochartaigh, Aindí Ó Ceallaigh, Tomás Ó Lochlainn, agus a liachtaí sin eile acu a bhí suas lena linn. Is é a dtábhacht gur bhain siad leis an drong a mheabhraigh éigse. Chuir siad de chomaoín ar a gceird gur chleacht siad í mar lúb eile fós i dtraidisiún leanúnach 2,000 bliain. Scáthán dá bpobal a saothar ina bhfeictear

tuiscintí an phobail sin air féin ar mhodh cruthaitheach. Daoine liteartha léannta taobh istigh de dhomhan na Gaeilge a bhí sna filí seo a raibh léargas thar an gcoitiantacht acu, agus seachadadh an léargas sin anuas ó ghlúin go glúin, ó fhile go file, anuas go dtí ár n-aimsir féin. Níl aon amhras faoi dhearcadh fhilí an lae inniu ar na ceisteanna seo.

Labhraíonn siad lena bpobal le húdarás glóir a théas chomh fada siar agus atá siar ann. Sin, mar shampla, an tuiscint atá taobh thiar den cheiliúradh a rinne Máire Uí Fhlatharta ar a baile dúchais ina hamhrán "*Baile an Bhóthair Bhuí*" Teálta buan daingean don duine an baile dúchais a thugas dídean agus taca cinnte i saol luaineach:

*Amach uaim bhí na Beanna
Mar óglaigh i bhfeisteas catha,
Is iad réidh le fód a sheasamh,
Ó ré na gcloch aniar.
I gcoinne scrios nó slada,
Ruaig ó mhuir nó ó thalamh,
Ar chine Chonamara,
Ó Mhám go Bóthar Buí.*

Anseo ar an bhfód dúchais a cothastear an spiorad agus an intleacht chomh maith: bean ar an mbaile, Siobhán Anna, atá anois ar shlí na fírinne a d'oscail na réimsí sinsearthas braistíne di:

*Fásann cogall is raitheach
Sa gclúid seo ar ar chuir mé aithne,
Ar Ghráinne is Diarmaid gaiscíoch,
Agus ar Úllóir, mac an rí.
Ar amhráin dhúchais sheana,
In airde a cinn a chas sí,
A glór mar chaoineadh mara,
Ar chladaigh an Bhóthair Bhuí,*

Tuigeann an file pobail an tábhacht atá le leanúnachas neamhbhearnaithe na cointeanóide agus cúis mhórtais dó a ionad féin inti. Ó leithéidí Raftaí, Choilm de Bhailís, Mhicil Bhreathnaigh, Mhicil Uí Chochartaigh agus Mhicil 'ac Suibhne a thagas a

líne agus ar an ábhar sin a údarás. "Níor briseadh an líne fós" a dúirt file amháin le gairid ag cruinniú de lucht Éigse Chois Fharraige, agus mheabhraigh sé an líne ó Raftaraí agus filí eile úd an 19ú céad, anuas trí fhilí mar Joe Shéamais Sheáin Mac Donnchadha, Pádraigín Chóil Ó Fatharta, Pádraig Larry Ó Finneachta, Meairt Churraoin, Beairtle Sheáin Ó Curraoin a bhfuil aois mhaith mhór acu nó sin atá ar shlí na fírinne, anuas go dtí athghlúin óg an lae inniu, filí an bhéil bheo atá ag saothrú leo i gcónaí. Sin an tuiscint shinseartha a shníos trí agallamh beirte cáiliúil Johnny Chóil Mhaidhc, "Raftaraí agus an File", gur sliseanna den mhaide dúchais céanna iad, go maireann agus go mairfidh siad araon beo trí bhíthin a gceirde:

*Níl aon chur i gcás, mar ní bhfuair
Raftaraí bás,
Ach maireann a cháil ar fud Éireann;
Nó go bhfeice na daill, ní thréigfidh
mo cháil,
Is beidh meas ag Críoch Fáil ar mo
véarsaí,
An bhfeiceann tú an aill a chlúdaíonn
mo chnámh?
Is nach trua, nach léir dom an
scríbhinn!
Greannta san aill tá m'ainm is mo
cháil,*

*Agus Uachtarán Críoch Fáil,
An Craoibhín,
Ó tá na milliúnaí cnámh sa reilig sin
thall,
Tá bodhar, bacach is dall ann in
éineacht;
Níl a n-ainm ná a gcáil greannta ar
aill,
Tá siad uilig chomh dall lena chéile!*

Más é Raftaraí féin a labhair an méid sin i gcaismirt fhilíochta aníos ón uaigh lena chomhfhile san aois seo, díol caismirte é fear a agallaimh i mbráithreachas na ceirde dúchais mar is léar ón gcríoch a chuireas an file lena phíosca;

*In am marfach na hoíche is an
ghealach ina suí,
Ansin tiocfaidh mise i m'aonar,
Beidh muid ag cogar is ag caoi ar
feadh na hoíche,
Is beidh troid na mbó maol againn le
chéile.*

Tugtar an t-aitheantas seo is dual do na seanfhilí faoi rún, geall leis, ar uaire chomh maith trí mhacallaí a d'aithneodh an rannpháirtí ar an toirt sa saothar nua, agus treisíonn sé seo in athuir leanúnachas an traidisiúin. Cén t-iontas mar sin féasta ag ceiliúradh bua stairiúil bháireoirí na Gaillimhe i 1980 a bheith suite i gCúirt

an tSrutháin Bhuí i ndán buacach Mháire Uí Fhlatharta in onóir na hócáide?

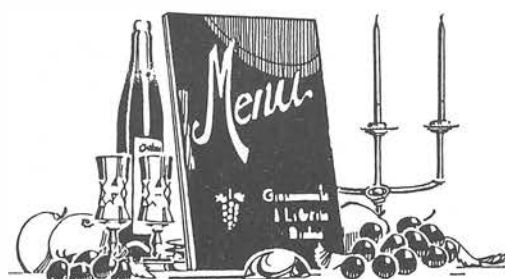
*Tá féasta is fleá dá chur ar fáil
I gCúirt an tSrutháin Bhuí;
Seo pálás breá a bhí i bhfad le fán
Is atá anocht dá oscailt arís.
Le tinte cnámh ar chuaillí "ard",
Le fáiltiú roimh an Team,
A bhfuil a gliú 's a gcáil i bhfad is i
ngearr,
Ón lá ar rug siad leo an chraobh.*

Ar an gcaoi chéanna ghlaigh sí aniar i ndán eile ar Aindí Ó Ceallaigh, file Thír an Fhia, d'fhonn Oireachtas na nGael i dTír an Fhia a cheiliúradh ina theannta, agus thagair do chuid de shaothar an tseanfíle, "Pluid Shorcha Leára" agus "Píopa Ainde Mhoir":

*B'é Aindí Ó Ceallaigh an file
iomráiteach
A raibh ina acmhainn an gnáthshaol a
mhealladh chun grinn,
Lena dhán duibheagánda "Pluid
Shorcha Leára"
A bhí fillte contráilte in aghaidh
snáithe sa sníomh:
Nó an píopa cam cailce a d'fhreastail
dhá thrá dó,
Ó thaoscadh an tsáile as an mbád i lár
toinn,
Go gail ar a sháimhín i gcuideachta*

ostán an doilín

An Cheathrú Rua
Fón: (091) 95177/95169

Rogha an Óil — Togha an Cheoil

*Oscailte ar feadh na bliana
Ceol gach deireadh seachtaine
Déanfar freastal ar gach cineál ócáid, Partaí
nó Bainis.*

Bialann

SPRAOI — SPÓIRT — CRAIC

AN CLUB HOUSE

Tí Mháire & Máirtín Nee

**Ceol chuile
deireadh seachtaine**

*Gach rath ar
Phléaraca Chonamara*

*cairde,
Ag ceol oíche áirneáin i mBaile Thír
an Fhia.*

Tugann ómós an phobail cead cainte don fhile. Sonraíonn seisean an eachtra a thuilleas píosa a dhéanamh uirthi de réir a léargais, a chlaonta agus a chumais féin gan trácht ar na deismireachtaí traidisiúnta reacair-eachta atá ar fáil dó - agus is minic an eachtra sin fánach go maith i súile an té nach den phobal é ach a mhaireas san alltar amuigh. Seo, mar shampla, an ceann a chuir file Inis Meáin, Dara Beag Ó Flatharta, ar a dhán "Ocras Cheal Plúir".

*Dé Céadaoin, lá an stíméir, 'sea
chonaic mé an ní seo,
'Gus déanfaidh mé cur síos air in achar
beag gearr'.*

Caint údarásach den chineál céanna a rinne Joe Shéamais Sheáin i dtús dáin "Bóthar an Locháin", an chéad dán de phéire inar thug sé fogha binbeach faoin nGráinneach Mór, Tomás Ó Gráinne as oirthear na Gaillimhe a bhí ina gheingear ar an mbóthar thiar sna tríochaidí agus fíor-dhroch cháil ag na fir oibre air:

*Éistigí, a bhuachaillí, is tugaidh roinnt
spáis dom,
Nó go réiteoidh mé an cás seo atá agam
le scríobh,
Is go dtabharfaidh mé seanchas fada
agus tráchtas,
Ar an gclampar a tharla taobh thiar
den Sruthán Buí.*

*Leanfad na húdair chomh fada agus is
léir dom,
Agus poibleoidh mé an scéal seo i*

*láthair sean agus óg,
Gur i mBaile na Féasóige a rinneadh
an réabadh,
An lá ar chruinnigh le chéile na fir ar
an mbóthar.*

Ba sa dán "An Gráinneach Mór", áfach, a thug sé faoin nGráinneach le ciútaí uile na haoire traidisiúnta. B'é a dhualgas file é:

*Ó fuair mise an t-údar, ní baol dhomsa
cúlú,
Ach leanfaidh mé an cúrsa go fearúil,
Is scríobhfaidh mé an uachta nach
féidir a phlúchadh,
An aon teallach i ndúiche Chonamara.*

Cuirfidh sé an Gráinneach de dhroim seoil le cumhacht a chuid véarsaí:

*Ach is gearr uait an lá go mbeidh tú ar
lár,
Is tú maslaithe go brách ag mo
theanga.*

Ní hamháin sin, ach mairfidh a dhroch-cháil ina dhiaidh go brách:

*"S beidh sé le tuiscint 's le léamh ag a
lán,
'S a chnámhanna leáite sa talamh.*

Lean an file air de réir an tsean-nóis gur thug tuairisc dhrochthréithe an Ghráinnigh agus chuir sé críoch lena dhán le ráiteas a mheabhródh dearbhú uaibhreach Raftaraí gur fada a bheadh tráchtadh ar an méid a báthadh in Anach Cuain de bharr a dháin seisean:

*Is an fhad is sheasfas an teanga i
measc Gaeil Chonamara,
Beidh trácht i ngach teaghlach faoin
spóirt seo.*

Is é príomhaisteoir "i ndrámá seo an duine" Cóilín nó Peige Mar Chách, an gnáthdhuine thiar ag tabhairt aghaidh ar an saol mór. Léirítear an feairín beag a bhíos thíos go minic, a mbuailtear cos i gcónaí air, agus tugtar deis dó a aisfhreagra a thabhairt agus an pocaide a scaoileadh amach. Seasann an file leis an ngnáthfhear oibre in aghaidh na mboicíní, na ndaoine gairmiúla, lucht honours a fháil mar a deir an leaid óg in agallamh beirte Joe Steve "Staidéar" Bhuel, séard a dúirt mo Dheaide-sa, 'Foghlaím ceird, a mhac, Mar siad an dream a fuair na honours, A d'fhág an tír 'na cac; Tá stropa litreacha i ndiaidh a gcuid ainmneacha, Chomh fada le do láimh, Ach dhá mbeadh ruainnín beag cop-on acu, Bheadh an tír i bhfad níos fearr.

Ní féidir a mhaíomh gurb ardlitríocht filíocht bhéil seo Chonamara. Ní mhaireann cuid mhaith di ach seal beag gearr, agus ní comhartha an méid sin ar luaineachas mire an nuashaoil amháin. A thúisce tráthúlacht agus nuaíocht dánta agus amhrán tráite imíonn siad ó bhéal agus ó chuimhne na ndaoine. Ach is comhartha a gcumadh ar leanúnachas traidisiúin atá ag fás agus ag forbairt ar an oileán seo le 2000 bliain. Dá laige í, maireann an líne beo i gcónaí. Mairfidh scoth na n-amhrán atá á gcumadh chúnas a bheas pobal ann a labhrós an Ghaeilge, agus ní bheidh de shlat tomhais ná de theist ar a bhfeabhas ach scéalaíocht mhaith na haimsire. •

• Rásaí Currachaí ar an Spidéal